

Дацюк Наталія Олексіївна

студентка групи ППМ-1-13-2.0д, VI курс, спеціальність «Практична психологія»

Hubba_Bubba@ukr.net

Науковий керівник

Циганчук Тетяна Володимирівна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології Інституту людини

Київського університету імені Бориса Грінченка

tanya@lanet.kiev.ua

ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕННЯ ПРО СІМ'Ю В МЕНТАЛЬНОСТІ УКРАЇНЦІВ

Анотація. У статті здійснено огляд основних теорій та концепцій дослідження ментальної сфери особистості, описані наукові підходи щодо розвитку уявлень про сім'ю та сімейні цінності. Визначено специфіку сприймання образу сім'ї, а також образу чоловіка та жінки в залежності від вікових, гендерних особливостей, наявності вищої освіти, повноти сім'ї та ставлення до громадянського шлюбу.

Ключові слова: ментальна сфера; ментальність; образ сім'ї, соціальні структури; стереотипи.

Актуальність та доцільність дослідження. Нині постає проблема зниження цінності сім'ї в ментальній сфері юнацтва, що призводить до кризи сім'ї як соціального інституту. Не зважаючи на те, що існує об'єктивна потреба суспільства у формуванні в молоді позитивного образу сім'ї, сам цей феномен іще не до кінця досліджено. Тому, ми вирішили підходити до дослідження з точки зору певної диференціації: дослідити образи чоловіка та дружини та окреслити можливі причини їх специфікації.

Аналіз останніх публікацій. Виходячи з уявлень про ментальну сферу особистості [2; 3; 6; 12; 13], ми розуміємо ментальність як одну із фундаментальних рис особистості, що значною мірою детермінує її діяльність на поведінковому, емоційному та когнітивному рівнях; як цілісне вираження духовних напрямків, які не зводяться до суми форм суспільної свідомості, а є специфічним відображенням дійсності, обумовленим процесом життєдіяльності етносу в певному географічному, історичному, культурному та освітньому просторі.

Дослідники ментальності українського народу [8; 9; 10; 14; 15; 16] вважають, що духовний світ українського народу вирізняється емоційно-

почуттєвим характером, кордоцентричністю та характеризується дуалістичною цілісністю несвідомого і надсвідомого, ірраціонального й розумового, почуттів і волі. Вважається, що соціальні структури (спільноти, громади, гурти) українці формують за емоційно-почуттєвими, ідейними принципами, а не за принципами єдиної мети й підпорядкованості [2].

На процес формування «образу сім'ї» у свідомості дитини впливає три фактори: механізм несвідомого засвоєння базових батьківських установок, поведінкових стереотипів, морально-культурних норм і цінностей, емоційних патернів, духовної атмосфери сім'ї і т.д; механізм внутрішньосімейної соціальної взаємодії; механізм інтеріоризації чоловічого і жіночого начал через внутрішню представленість образів матері і батька, що визначають відносини з чоловіками і жінками взагалі [4; 7; 11].

Отже, особливості сприймання сім'ї в ментальності українців зумовлені сполученням багатьох факторів, а саме: історичною пам'яттю та пов'язаними з нею архетипічними уявленнями, родинними стереотипами та площиною соціально-економічних відносин.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є дослідження особливостей сприймання образу сім'ї в ментальності українців через визначення специфіки образу чоловіка та образу жінки. Завданням дослідження є визначення особливостей сприймання сім'ї в українській ментальності, зокрема дослідження уявлень про чоловіка та жінку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проводилось у 2014–2015 р.р. на базі Київського університету імені Бориса Грінченка. Вибірку склали 90 осіб, із них 30 осіб – студенти першого курсу (вік 17-18р.), 30 – студенти 5-6-го курсу (вік 20-23 роки), 30 – студенти заочної форми навчання (вік 35-45 р.). Потім вибірку розподілено в залежності від таких критеріїв: вік, освіта, структура сім'ї, гендерність, ставлення до громадянського шлюбу.

Задля отримання результатів проводилося анкетування, використовувався ціннісний опитувальник Шварца, особистісний семантичний диференціал (варіант, адаптований співробітниками НДІ ім. Бехтерева) і методика FPI.

За результатами, отриманими в ході дослідження, можна констатувати на достовірному рівні ($p < 0,05$) такі відмінності: для першокурсників більш значущою виступає цінність насолоди; для осіб старшого віку важливішими є цінності любові, поваги до старших та здоров'я. Дорослі оцінюють образ жінки вище по шкалі сили ($p < 0,05$), однак шкала активності вище оцінюється першокурсниками. Для старшого віку більш характерні значно вищі показники в позитивній оцінці образу жінки ($p < 0,05$).

На нашу думку, такі відмінності можуть бути пов'язані із рядом аспектів. Зокрема, варто відзначити, що особливості сімейних цінностей дорослих мають соціально значущий характер (повага до старших, безпека сім'ї, любов і т.д.), тоді як перевага цінностей юнаків більше пов'язана із особистісним розвитком, власними інтересами та задоволенням власних потреб.

На достовірному рівні значущості ($p < 0,05$), виявлено, що для студентів старших курсів більшої значущості набуває цінність насиченості життям, дружби, широти поглядів, доброзичливості, насолоди.

Аналізуючи підвищення значущості цінності доброзичливості у старшокурсників, варто підкреслити, що студент-магістрант, будучи орієнтованим на входження у доросле життя, вище оцінює значущість встановлення міжособистісних контактів, що сприятиме подальшому кар'єрному зростанню.

Такі цінності, як самостійність, широта поглядів, здоров'я і відповідальність є більш важливими для осіб із повною вищою освітою; цінність насолоди є більш значущою для осіб із загальною середньою освітою ($p < 0,05$).

Досліджувані з вищою освітою частіше оцінюють образ жінки, як сильний ($p < 0,05$), тоді як, особи із середньою освітою сприймають цей образ більше як

активний. На достовірному рівні визначено, що образ жінки оцінюється більш позитивно в групі осіб із вищою освітою.

На нашу думку, різницю у виборі сімейних цінностей особами із вищою та середньою освітою можна пояснити так. Очевидно, що задля здобуття вищої освіти, особа проявляє більше вольових зусиль, самоорганізації та дисципліни. Саме тому досліджувані із вищою освітою, частіше обирають саме такі цінності як самостійність, відповідальність. Значущість для цієї групи цінності широти поглядів, на нашу думку, пов'язана із освіченістю, саморозвитком, науковим світоглядом, що надає особі вища освіта.

На достовірному рівні ($p < 0,05$) визначено, що особи з неповними сім'ями частіше обирають такі цінності як насолода, насиченість життям та відповідальність.

Це пояснюється несприятливими життєвими обставинами, що наявні в досвіді цієї групи досліджуваних. Окрім того, значущість цінності сімейної безпеки для цієї вибірки ще більше підкреслює прагнення до психологічного та фізичного комфорту, що гіпотетично відсутнє в неповній сім'ї. Тут також виділяється важливість дружніх стосунків, тобто прагнення до близьких, надійних та постійних стосунків з іншими.

Можна констатувати такі тенденції в сімейних цінностях та в сприйманні образу чоловіка та жінки в групі осіб з маскулінними та фемінними рисами. На достовірному рівні ($p < 0,05$) було виявлено, що такі цінності як самодисципліна та широта поглядів є більш важливими для осіб рисами фемінності. Маскулінні ж досліджувані частіше підкреслювали значущість цінності безпеки сім'ї.

Також нами визначено ($p < 0,05$), що особи із рисами маскулінності частіше співвідносять образ жінки із фактором сили. Образ чоловіка розцінюється фемінними досліджуваними як сильний та активний. На рівні достовірності ($p < 0,05$), визначено, що більш фемінні особи надають образу чоловіка більш позитивні оцінки.

Більша значущість цінності безпеки сім'ї для осіб із маскулініними рисами, можна пояснити зв'язком маскуліності із архітепічним уявленням про чоловіка як про захисника. Сприймаючи навколишній світ як ворожий, виникає потреба захищати не лише себе, але й свою сім'ю. Така тенденція більше пов'язана саме із вираженою маскуліністю. Фемінні досліджувані частіше є м'якшими, характеризуються стриманістю, різноманітністю інтересів. Саме тому для таких досліджуваних важливим є цінності широти поглядів і самодисципліни.

Для досліджуваних із фемінними рисами характерним є наділення образу чоловіка більшою силою і позитивнішою оцінкою. Це може пояснюватися схильністю до патріархальних сімейних стосунків, де чоловік є головою сім'ї, захисником, опорою, що наділений силою. Окрім того, чоловік сприймається такими досліджуваними як більш привабливий об'єкт.

Маскулініні досліджувані, навпаки, наділяють силою саме образ жінки. Таким чином, образ жінки набуває вольових рис, незалежності, впевненості в собі. Це суперечить традиційним уявленням про жінку, як про слабку стать. Варто сказати, що саме маскулініні досліджувані обрали такі ж риси для опису образу жінки.

На достовірному рівні визначено ($p < 0,05$), що досліджувані, які позитивно ставляться до громадянського шлюбу, частіше обирають як значущі такі цінності: насолода, безпека і доброзичливість. Для осіб, що негативно ставляться до громадянського шлюбу, більш важливою видається цінність здоров'я.

Виявлено ($p < 0,05$), що досліджувані, які підтримують громадянський шлюб наділяють образ жінки більшою силою.

Аналізуючи особливості сприймання образу чоловіка досліджуваними, що схвалюють громадянський шлюб, можна означити таку тенденцію. Такі досліджувані частіше наділяють чоловіка силою і активністю. В досліджуваній

групі виявленні достовірні відмінності у більш позитивному сприйманні образу чоловіка.

Інтерпретуючи отримані результати, можна підкреслити значущість насолоди в групі досліджуваних, що схвалюють громадянський шлюб. Адже, вибір саме такого типу стосунків найчастіше пов'язаний із задоволенням власних бажань і потреб у доволі простий спосіб. Наявність цінності доброзичливості у цій групі досліджуваних можна пов'язати із невимушеністю і простотою у встановленні взаємин із оточуючими. Крім того, у досліджуваних із схвальним ставленням до громадянського шлюбу, виділяється цінність безпеки сім'ї. Можливо, це пояснюється деякою обережністю у розвитку стосунків із протилежною статтю. У цієї групи досліджуваних відзначається також сила образу жінки, що пояснюється руйнуванням традиційних уявлень про шлюб, а також стереотипів щодо ролі жінки в ньому. Крім того, підкреслюється позитивний образ чоловіка, що пояснюється повагою до чоловіка в сім'ї, прийняття його як особистості.

Для досліджуваних, що негативно ставляться до громадянського шлюбу, великого значення набуває цінність здоров'я. Це можна пояснити прагненням до деякої захищеності, яку гарантує законний шлюб, що в подальшому забезпечить фізичне та психічне здоров'я обох партнерів.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. У ході дослідження було виявлено відмінності в уявленнях про «образ сім'ї» в різних групах досліджуваних в залежності від вікових особливостей, наявності вищої освіти, повноти сім'ї та ставлення до громадянського шлюбу.

Встановлено, що в дорослому віці найбільше цінуються категорії любові, поваги; вище оцінюється образ жінки з точки зору привабливості, симпатії та домінування. Студенти першого курсу частіше обирають цінність насолоди. Для магістрантів більш значущими виступають цінності насиченості життям, дружби, широти поглядів, доброзичливості, насолоди.

Особи з неповних сімей найбільше цінують такі сімейні цінності як насолода, насиченість життям, безпека, дружба. Виявлено, що особи з позитивним ставленням до громадянського шлюбу надають перевагу таким цінностям: насолода, безпека, доброзичливість, домінування жінки, привабливість чоловіка.

Перспективи подальшого наукового дослідження проблеми вбачаємо у розширенні спектру психолого-педагогічних впливів на процес формування позитивного образу образу сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арутюнян Э. А. Микросреда и трансформация общественных ценностей в ценностную ориентацию личности / Э. А. Арутюнян. – Ереван, Изд-во АН Арм. ССР, 1979. – 218 с.
2. Баронин А. С. Этническая психология / А.С. Баронин — К.: Тандем, 2000. — 264 с.
3. Власевич Т. Ментальність як вихідний вимір народного світобачення / Тетяна Власевич // Вісник Львівського університету: Сер.: філософсько-політологічні студії. – 2011. – Вип.1. – С. 56-65.
4. Дворников Н. Родителям о детях, или Что думают дети о родителях: Руководство по воспитанию детей / Н. Дворников. - М.: «Крас. Окт.», 2003. - 44 с.
5. Додонов Р. К проблеме определения понятия ментальность / Р. Додонов // Придніпровський науковий вісник. – 1997. – №14. – С. 11–14.
6. Додонов Р. Теория ментальности: учение о детерминантах мыслительных автоматизмов / Р. Додонов. – Запорожье : Гандем – У, 1997. – 213 с.
7. Кайл Р. Детская психология: Тайны психики ребенка / Р. Кайл. - СПб.: Нева. - М.: Олма-пресс, 2002. - 413 с.
8. Костомаров М. Дві руські народності / Серія «Броневійна публіцистика» / [за заг. ред. Л. Івшиної]. — Видання перше. Бібліотека газети «День» «Україна Incognita». ПрАТ «Українська прес-група», 2012 — 72 с.
9. Кульчицький О. Риси характерології українського народу / О. Кульчицький // Енциклопедія українознавства : у 2-х т. / [під гол. ред. В. Кубійовича, З. Куделі]. – Мюнхен–Нью-Йорк : Молоде життя, 1949. – Т. 1. – С. 708 – 718.
10. Липинський В. Листи до братів-хліборобів : Про ідею і організацію українського монархізму : писані 1991 – 1926 р. / В. Липинський. – Нью-Йорк : Булава, 1954. – 2-ге вид. – 470 с.
11. Немов Р.С. Психология: учеб. для студ. высш. пед. учеб. завед.] / Р.С. Немов. - М.: Просвещение: ВЛАДОС, 2001. - 496 с.
12. Старовойт І. Західноєвропейська і українська ментальність. Компаративний аналіз / І. Старовойт. – Львів–Тернопіль, 1995. – 242с.
13. Храмова В. До проблеми української ментальності / В. Храмова // Українська душа / [за ред. В. Храмової]. – К. : МП “Фенікс”, 1992. – С. 13–28.
14. Цимбалістий Б. Родина і душа народу / Б. Цимбалістий // Українська душа / [відп. ред. В. Храмова]. – К. : Освіта, 1978. – С. 66-96.
15. Шлемкевич М. Загублена українська людина / М.Шлемкевич. – К.: Фенікс, 1933. – 234 с.

16. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / упоряд. М.Шафовал. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2006. – 341 с.

Дацюк Наталия Алексеевна

студентка групи ППм-1-13-2.0д, VI курс, спеціальність «Практическая психология»
Hubba_Bubba@ukr.net

Научный руководитель

Циганчук Тетяна Владимировна

кандидат психологических наук, доцент кафедры практической психологии Института человека Киевского университета имени Бориса Гринченка
tanya@lanet.kiev.ua

ОСОБЕННОСТИ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ ПРО СЕМЬЮ В МЕНТАЛЬНОСТИ УКРАИНЦЕВ

Аннотация. В статье осуществлен обзор основных теорий и концепций исследования ментальной сферы личности, описаны научные подходы по развитию представлений о семье и семейных ценностях. Определена их специфика восприятия образа семьи, а также образа мужчины и женщины в зависимости от возрастных, гендерных особенностей, наличия высшего образования, полноты семьи и отношения к гражданскому браку.

Ключевые слова: ментальная сфера; ментальность; образ семьи, социальные структуры; стереотипы.

Nataliia O. Datsiuk

group PPM-1-13-2.0d, VI course, specialty «Practical Psychology»
Hubba_Bubba@ukr.net

Scientific adviser

Tetiana V. Tsyhanchuk

Ph.D. in psychology, Associate Professor of the Department of Practical Psychology of Institute of Human Sciences of Borys Grinchenko Kyiv University
tanya@lanet.kiev.ua

VIEWS ON FAMILY FEATURES IN THE MENTALITY OF UKRAINIANS

Abstract: The article includes an overview of the basic theories and concepts of the study of the mental sphere of the person. It is described scientific approaches for the development of concepts of family and family values. Article identifies the main features of perception of the family in the mentality of the Ukrainian people. It is explained how to study the image of the family through the idea of a man and woman. It is determined by their specificity, depending on the age and gender characteristics, education, the completeness of the family and attitudes to civil marriage.

Keywords: mental sphere; mentality; the image of the family, the social structure; stereotypes.